

Brigita Zepa

Politiskā līdzdalība Latvijā

Politiskā līdzdalība, tai skaitā iesaistīšanās nevalstiskajās organizācijās, ir svarīgs pilsoniskās sabiedrības veidošanās nosacījums, jo modernas demokrātijas veselība ir atkarīga ne tikai no "bāzes" struktūrām, bet arī no pilsoņu kvalitātes un attieksmēm, piemēram, viņu identitātes sajūtas, no tā, kā viņi uztver un saprot konkurējošās identitātes: etniskās, reģionālās, reliģiskās u.c., no viņu spējas būt tolerantiem pret minoritātēm, cilvēkiem ar atšķirīgiem paradumiem, kā arī ieinteresētības līdzdarboties politiskajā dzīvē, sekmēt sabiedrības labklājību, prasīt atbildību no politiskajām autoritātēm.

Postsociālisma sabiedrības līdzdalībai piemīt virkne savdabīgu īpatnību. Tas attiecas gan uz tās intensitāti, kvalitāti un veidiem, kā tā izpaužas. Līdz ar liberalizāciju, pārejas perioda sākumposmu 80. gadu beigās, iedzīvotāju politiskās līdzdalības līmenis strauji auga. Visām bijušajām Austrumeiropas un Baltijas sociālistiskajām valstīm raksturīgs bija līdzdalības vilnis, kas pēc būtības atšķiras gan no padomju varas laika "imitētās" līdzdalības, gan arī no līdzdalības valstīs ar ievērojamu demokrātijas pieredzi, piemēram, Ziemeļeiropas valstīs, Francijā, kas izceļas ar augstu līdzdalību citu valstu vidū.

Pārejas tipa sabiedrībās indivīda uzvedību (tai skaitā līdzdalību) determinē divējādu faktoru ietekme: no vienas puses, tā ir bijušā padomju laika pieredze, no otras puses, tā ir pašreizējā pieredze, kas strauji attīstās sociāli ekonomisko apstākļu izmaiņu ietekmē. Kas attiecas uz jaunāko paaudzi, kuras socializācija notikusi neatkarīgās Latvijas laikā, padomju pieredze tos skārusi netiešā veidā, ņemot vērā to, ka tādi nozīmīgi socializācijas aģenti kā ģimene un skola sevī satur daudz padomju laika "mantojuma", no kura nav iespējams atbrīvoties, vienlaicīgi ar režīma maiņu.

Baltijas Datu nama veiktā pētījuma par politisko līdzdalību (1996.-1998.) galvenā hipotēze: pārejas sabiedrības indivīda politisko līdzdalību determinē:

- pozitīvas līdzdalības pieredzes trūkums;
- pazemināts savas kompetences pašnovērtējums;
- sociāli ekonomisko apstākļu attīstības radītā vērtību maiņa sabiedrībā.

Teorētiski par politiskās līdzdalības motivāciju

Amerikāņu sociologs G.Parri (1977) atkarībā no politikās līdzdalības daļa Amerikas sabiedrību trijās grupās: "gladiatori"- tie, kas ir aktīvi politikā (apmēram 5- 7 procenti) un "skatītājos" - tie, kas minimāli ir iesaistīti politikā (apmēram 60 procenti), un "apātiskie"- tie, kas nav vispār iesaistīti politikā (apmēram 33 procenti). Citi pētnieki Milbrats un Goel, balstoties uz plašu pētījumu bāzi dažādās valstīs, apgalvo, ka līdzdalība saistīta ar trīs galvenajiem faktoriem: politiskajiem stimuliem, politisko pozīciju, indivīda raksturojumu, un politisko vidi.

Savā darbā "Politika un sabiedrība" Mihaels Rašs (Rush) (1992) atzīst, ka šiem faktoriem jāpievieno arī prasmes, resursi un uzticēšanās. Pazīstamie pētnieki Almonds un Verba (1989) uzsver, ka subjektīvais pašnovērtējums ir ļoti svarīgs faktors, kas

ietekmē pilsoņa līdzdalību. Balstoties uz pētījumu rezultātiem piecās valstīs, viņi secina, ka, jo lielākā mērā cilvēks jūtas kompetents par politiksjām un sociālajām norisēm savā valstī, jo pastāv lielāka varbūtība, ka viņš varētu būt politiski aktīvs.

Viens no ievērojamākajiem 20. gs. politikas zinātnes speciālistiem Roberts Dāls savā darbā "Modernā politikas analīze" (1991) visus cilvēkus dala divās grupās: *apolitiskā*, tie, kas par politiku neinteresējas un *politiskā*, tie kas par politiku interesējas. Savukārt to vidū ir *varenie* (powerful) tie, kas ir dziļi iesaistījušies politikā un kam ir vairāk varas kā citiem, *varas meklētāji* (power seekers), tie, kas ir dziļi iesaistījušies politikā un grib iegūt varu. Tādējādi kopumā Dāls izdala četras iedzīvotāju grupas: *apolitiskā*, *politiskā*, *varas meklētāji* un *varenie*.

Roberts Dāls izdala sešus dažādus apstākļus, kāpēc cilvēki neiesaistās politikā. Pēc viņa domām pastāv mazāka iespējamība, ka jūs iesaistīsieties politikā, ...

- 1)...ja jūs zemu vērtējat ieguvumus, kas sagaidāmi no politiskās līdzdalības, salīdzinot ar ieguvumiem, ko jūs varat saņemt kādas citas darbības rezultātā;
- 2)...ja jūs domājat, ka nebūs būtiskas atšķirības starp to, kas jau ir un to, ko jūs paveiksiet;
- 3)...ja jūs domājat, ka nav jēgas to darīt, jo jūs nespējat būtiski ietekmēt rezultātu;
- 4)...ja jūs ticat, ka rezultāts būs pietiekami apmierinošs arī bez jūsu iesaistīšanās;
- 5)...ja jūs jūtat, ka jūsu zināšanas ir nepietiekamas, lai efektīgi darbotos;
- 6) jo vairāk apstākļu būs jūsu ceļā, jo lielāka varbūtība, ka jūs neiesaistīsieties politikā.

Aplūkojot šos neiesaistīšanās iemeslus reversā, R.A. Dāls secina, ka pamatoti lielāka varbūtība iesaistīties politikā ir tādā gadījumā, ja jūs:

- 1) pozitīvi vērtējat paredzamo ieguvumu;
- 2) domājat, ka ir būtiski panākt alternatīvu risinājumu esošajam;
- 3) ticat, ka spējat palīdzēt mainīt rezultātu;
- 4) ticat, ka rezultāts būs neapmierinošs, ja jūs nerīkosieties;
- 5) jums ir nepieciešamās zināšanas un prasmes;
- 6) esat gatavs pārvarēt dažādus apstākļus, lai sekmīgi darbotos.

Arvien biežāk politikas socioloģijas speciālisti politiskās attieksmes saista ar vērtību orientāciju maiņu. Tas ir jautājums, kuru vairāk kā pirms divdesmit gadiem pirmo reizi aplūkoja R. Ingleharts savā darbā "Klusā Revolūcija"(1977), viņš izstrādā vērtību orientāciju sistēmu, kur pamatā ir diva veida orientācijas: materiālistiskā (materiāla labklājība, stabila ekonomika, valsts drošība) un postmateriālistiskā (kas nozīmē, ka materiālās vērtības atkāpjas otrajā plānā, bet nozīmīgākas kļūst indivīda līdzdalība valsts lēmumu pieņemšanā, līdzdalība problēmu risināšanā darbā un dzīvesvietā, virzība uz humānāku sabiedrību, vārda brīvība). Savos salīdzinošajos pētījumos, kas atkārtoti veikti vairāk kā 40 valstīs trīsdesmit gadu laikā, R.Ingleharts cenšas parādīt, ka, mainoties paaudzēm, kuru socializācija notikusi atšķirīgos apstākļos (labklājībai stājoties trūkuma vietā) mainās arī šo paaudžu vērtību orientācijas: materiālistiskās orientācijas nomaina postmateriālistiskās. Daudzi citi pētnieki seko R.Ingleharta izvirzītajai teorijai un cešas izpētīt vērtību orientāciju maiņu un indivīda uzvedību citās dzīves sfērās. Tā, piemēram, Oskars W. Gabriels un Jans W. Van Dets (Deth) (1995) savā pētījumā, kas veikts 12 Eiropas valstīs, Eiropas Vērtību pētījuma (EVS) ietvaros kā pamatideju izvirza domu, ka postmateriālistiskā orientācija palīdz izskaidrot, kāpēc cilvēki iesaistās politikā. Savukārt, Semi Borgs (1995), analizējot EVS

datus, izdara secinājumu par postmateriālistiskās orientācijas ietekmi uz vēlētāju aktivitāti.

Politisko līdzdalību kavējošie un sekmējošie apstākļi Latvijā

Politisko līdzdalību kavējošie apstākļi

Astoņdesmito un deviņdesmito gadu mijā Latvijas iedzīvotāju politiskā aktivitāte bija ļoti augsta; šo gadu laikā līdz 90% Latvijas iedzīvotāju bija ņēmuši dalību kādā protesta akcijā (2.tabula pielikumā). Šāda aktivitāte ir saprotama, jo vairāk kā pēc 50 gadu pārtraukuma Latvijas iedzīvotājiem atkal bija iespēja brīvi paust savu nostāju, brīvi organizēties, ņemt dalību politiskajā dzīvē. Taču saprotami, ka Atmodas laiks bija unikāls laiks Latvijas vēsturē un iegūstot normālu dzīves ritējumu, arī politiskās aktivitātes mazinājās. Par to varam pārliecināties, salīdzinot pētījumu datus par iedzīvotāju politisko līdzdalību 1991. un 1994. gadā (3. un 4. tabula pielikumā).

Kā liecina *statistikas dati* līdz valstiskās neatkarības atgūšanai (1990. gadam) daudzi Latvijas iedzīvotāji bija iesaistīti sabiedriskajās organizācijās, taču vairākumā gadījumu tā bija formāla līdzdalība, piemēram, daudzi formāli skaitījās arodbiedrības biedri; 80-to gadu beigās strauji pieauga līdzdalība politiskajās organizācijās, bet pēc valsts neatkarības atgūšanas līdzdalība visa veida organizācijās strauji samazinājās, jo sagruvis bija padomju laikā veidoto sabiedrisko organizāciju tīkls, bet jauns pastāvīgu organizāciju tīkls vēl tikai veidojās. 1994.gadā tikai 19% no Latvijas iedzīvotājiem bija kādas sabiedriskas organizācijas biedri, tomēr kopš 1994. gada iedzīvotāju līdzdalība dažādās organizācijās atkal pieaug, pēdējo divu gadu laikā strauji pieaudzis arī sabiedrisko organizāciju skaits, šai laika periodā tas ir apmēram divkārtšojies (1.tabula pielikumā).

Jāuzsver, ka mainījušās politiskās un pārējo līdzdalības veidu proporcijas: ievērojami ir samazinājusies līdzdalība politiskajās partijās, kustībās, arī vēlēšanās, bet palielinājusies līdzdalības intensitāte citos virzienos (2., 3., 4.tabula pielikumā). Tas ir skaidrojams, gan ar to, ka sabiedrības uzmanības centrā ir ekonomiska un sociāla rakstura problēmas, gan ar masu politisko atsvešināšanos.

Līdzdalības aktivitāšu mazināšanos varētu skaidrot kā Atmodas laikā uzbangojušo politisko aktivitāšu pakāpenisku kritumu, tomēr jāuzsver, ka kritums ir pārāk ievērojams, piemēram, aktivitāte Latvijas Republikas 6.Saeimas un 7.Saeimas vēlēšanās (abās piedalījās 72% balsstiesīgo vēlētāju) ir pat zemāka nekā tas parasts valsts likumdevēju vēlēšanās Skandināvijas valstīs, kur tā svārstās ap 80%. Līdz ar to politiskās līdzdalības mazināšanās skaidrojumam ir jāmeklē arī citi cēloņi. Kā jau tika minēts ievadā, pētījumā tika izvirzīta hipotēze, ka pārejas sabiedrības indivīda līdzdalību determinē pozitīvas līdzdalības pieredzes trūkums, pazemināts savas kompetences pašnovērtējums, sociāli ekonomisko apstākļu radītā vērtību maiņa sabiedrībā.

Kā jau tika minēts iepriekš, R.A. Dāls savā grāmatā “Modernā politikas analīze” (1991) aplūko sešus iemeslus, kāpēc cilvēki neiesaistās politikā. Lai labāk izprastu apstākļus un faktorus, kas kavē Latvijas iedzīvotāju politisko līdzdalību, mēs veiksīm divu valstu iedzīvotāju aptauju rezultātu salīdzinājumu: Latvijas, kas ir pārejas tipa valsts ar ļoti mazu demokrātijas pieredzi, un Norvēģijas, kas ir valsts ar demokrātisku tradīciju

pieredzi jau kopš gadsimta sākuma (izmatoti ISSP dati no 1996. gada projekta “Valdības loma”).

1. tabula. Ir daudz veidu, kā cilvēki var protestēt pret valdības darbību, kas viņus noteikti neapmierina. (Noteikti pieļaujamas) %

	Latvija	Norvēģija
Publisku mītiņu organizēšana, lai protestētu pret valdību	27	72
Protesta gājienu un demonstrāciju organizēšana	21	56
Visas valsts strādnieku streika organizēšana pret valdību	16	26

Avots: Valdības loma. ISSP, 1996.

Apsverot tādu protesta formu pieļaujamību kā publiski mītiņi, protesta gājieni un demonstrācijas pret valdību, Latvijas un Norvēģijas iedzīvotāju attieksme būtiski atšķiras. Mītiņu un demonstrāciju organizēšanu atzīst aptuveni katrs ceturtais Latvijas iedzīvotājs (attiecīgi 27% un 21%) bet no Norvēģijas iedzīvotājiem gandrīz trīs ceturtdaļas atzīst minētās protesta formas (72%) un vairāk kā puse (56%) par pieņemamu protesta formu atzīst arī publiskus mītiņus un demonstrācijas. Krietni mazāka atšķirība ir jautājumā par vispārēja streika organizēšanu, to atbalsta katrs ceturtais Norvēģijas iedzīvotājs un katrs sestais Latvijas iedzīvotājs.

2. tabula. Vai protestējot pret valdības rīcību, kurai Jūs noteikti nepiekrītat, Jūs... (Noteikti) %

	Latvija	Norvēģija
...apmeklētu publisku mītiņu, kas ir organizēts, lai protestētu pret valdību	14	33
... piedalītos protesta gājienu vai demonstrācijā	12	21

Avots: Valdības loma. ISSP, 1996.

Arī to, ka paši varētu piedalīties mītiņā, demonstrācijā, biežāk pieļauj Norvēģijas iedzīvotāji (33%/21%), salīdzinot ar Latvijas iedzīvotājiem (14% un 12%).

Šie rezultāti liecina, ka gan prāta apsvēruma līmenī par dažādu politiskā protesta formu pieļaujamību gan arī *emocionālā* piedalīšanās gatavības līmenī Latvijas iedzīvotāju attieksmes pret mītiņiem un demonstrācijām ir ievērojami vājāk izteiktas, salīdzinot ar Norvēģiju.

**3. tabula. Cik reizes - vienu vai vairākas - pēdējo piecu gadu laikā
Jūs esat ... (saskaitītas atbildes: vienu reizi un vairāk kā vienu reizi) %**

	Latvija	Norvēģija
... apmeklējis publisku mītiņu, kurš organizēts, lai protestētu pret valdību	10	21
... piedalījies protesta gājienā vai demonstrācijā	6	18

Avots: Valdības loma. ISSP, 1996.

Vienu vai vairākas reizes pēdējo piecu gadu laikā kādā mītiņā vai demonstrācijā piedalījušies 10%/ 6% Latvijas un 21%/ 18% Norvēģijas iedzīvotāju.

Šie dati liecina ka arī *uzvedības līmenī* Latvijas iedzīvotāju attieksme pret protesta mītiņiem un demonstrācijām ir pasīvāka, salīdzinot ar Norvēģijas iedzīvotājiem.

**4. tabula. Politiskās kompetences pašnovērtējums Latvijā un Norvēģijā
(summētas atbildes "pilnīgi piekrītu" un "piekrītu") %**

	Latvija	Norvēģija
Uzskatu, ka diezgan labi orientējos Latvijai svarīgos politiskajos jautājumos	26	47
Uzskatu, ka vairums cilvēku ir labāk informēti par politiku un valdību nekā es	66	19

Avots: Valdības loma. ISSP, 1996.

4. tabulas dati liecina, ka Latvijas iedzīvotājiem ir daudz zemāks *savas informētības pašnovērtējums* par politiku sava zemē, salīdzinot ar Norvēģiju: divas trešdaļas Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka viņi ir sliktāk informēti par politiku nekā citi, Norvēģijā šādu viedokli pauduši tikai katrs piektais.

**5. tabula. Politiskā uzticēšanās un ticība savai ietekmei Latvijā un Norvēģijā
(summētas atbildes "pilnīgi piekrītu" un "piekrītu") %**

	Latvija	Norvēģija
Saeimā ievēlētie deputāti cenšas pildīt savus priekšvēlēšanu solījumus	8	28
Vairumam valsts ierēdņu var uzticēt darbošanos valsts labā	20	33

Avots: Valdības loma. ISSP, 1996.

Politiskās līdzdalības motivāciju ietekmē arī tas, vai indivīds ir pārliecināts par savas darbības pozitīvajām sekām (politiskās ietekmes iespējām), piemēram, ievēlot Saimu, vēlētajam būtu svarīgi apzināties, ka deputāti pildīs savus priekšvēlēšanu solījumus. Kā liecina salīdzinošais pētījums, pavisam nedaudz ir tādu Latvijas iedzīvotāju (8%) kas uzskata, ka parlamenta locekļi pildīs pirms vēlēšanām dotos solījumus

(Norvēģijas iedzīvotāju vidū - 28%), kas liecina, ka Latvija ir vairāk izteikts pozitīvu ekspektāciju trūkums attiecībā pret līdzdalības gala rezultātu, salīdzinot ar Norvēģiju. Tas arī izskaidro, kāpēc Latvijas iedzīvotāju politiskā līdzdalība ir pasīvāka.

6. tabula. Kopumā, cik labi vai slikti, šobrīd darbojas demokrātiskā sistēma Latvijā. %

	Latvija	Norvēģija
Tā darbojas labi un izmaiņas nav nepieciešamas	2	10
Tā darbojas labi, bet ir nepieciešamas dažas izmaiņas	35	74
Tā darbojas un ir nepieciešamas daudzas izmaiņas	40	9
Tā darbojas slikti un ir pilnībā jāizmaina	10	2
Nezinu, grūti pateikt	12	4

Avots: Valdības loma. ISSP, 1996.

Latvijas iedzīvotāji krietni mazākā mērā, nekā Norvēģijas iedzīvotāji ir apmierināti ar to, kā valstī darbojas demokrātiska sistēma: Latvijā apmierinātību ar demokrātiskās sistēmas darbību paudusi tikai viena trešā daļa, Norvēģijā šādu attieksmi paudušas vairāk kā trīs ceturtdaļas.

Par neapmierinātību ar politiskās darbības rezultātu liecina arī vēlēšanu neapmierinātība ar savu izdarīto izvēli: izrādās, ka jau divus mēnešus pēc 6.Saeimas vēlēšanām Latvijā ievērojama vēlēšanu daļa nebija apmierināti ar savu izvēli (42%), bet atsevišķos gadījumos arī vairāk - šai ziņā īpaši izceļas Tautas kustības Latvijai (partija ar ļoti populistisku ievirzi) balsotāji, no kuriem 60% divus mēnešus pēc vēlēšanām pauda neapmierinātību ar savu izvēli. Vairāk vai mazāk apmierināti ar savu izvēli ir ap 45% vēlēšanu: visvairāk to ir nacionāli konservatīvas partijas "Tēvzemei un Brīvībai" atbalstītāju vidū - vairāk kā divas trešdaļas no viņiem pilnībā vai daļēji ir apmierinātas ar izvēli.

Latvijas un Norvēģijas datu salīdzinājums ļauj secināt, ka iedzīvotāju politisko līdzdalību negatīvi ietekmē :

- 1) iedzīvotāju attieksmes trūkums (vāji izteikta attieksme) pret politiskās darbības objektu (ka kognitīvā, tā emocionālā līmenī);
- 2) pazemināts savas politikās informētības pašnovērtējums;
- 3) neapmierinātība ar politiskās darbības rezultātu;
- 4) zems politiskās uzticēšanās līmenis;
- 5) pozitīvo ekspektāciju trūkums attiecībā uz līdzdalības rezultātu.

Šie rezultāti lielā mērā saskan ar R.A. Dāla sniegtajiem motīviem, kas izskaidro nevēlēšanos līdzdarboties politikā, taču jāuzsver, ka R.A.Dāls runā par modernām sabiedrībām ar noteiktu demokrātijas pieredzi. Pārejas tipa sabiedrībā svarīgi ir arī citi apstākļi, kas pamatā izriet no iedzīvotāju neapmierinātības ar politiskās darbības rezultātu un pozitīvas pieredzes trūkuma.

Politisko līdzdalību sekmējošie apstākļi

Sekojošā R.A.Dāla pieejai, un aplūkojot negatīvos faktorus reversāi, varam pieņemt, ka tie, kas ņem dalību politiskajā, sabiedriskajā dzīvē, vadās no pretējas motivācijas:

- 1) ir noteikta attieksmes pret politiskas darbības objektu (kā kognitīvā tā emocionālā līmenī);
- 2) ir adekvāts savas politikās informētības pašnovērtējums;
- 3) ir vēlēšanās pozitīvi ietekmēt politiskās darbības rezultātu;
- 4) politiskās uzticēšanās līmenis ir vidējs vai augstāks par vidējo;
- 5) ir pozitīvas ekspektācijas attiecībā par līdzdalības rezultātu.

Ja salīdzinām politiskās aktivitātes Latvijā un citās valstīs, redzam, ka, piemēram, protesta mītiņos pret valdību pēdējo piecu gadu laikā Latvijas iedzīvotāji ir apmeklējuši apmēram tikpat bieži kā citu postkomunisma valstu iedzīvotāji (Čehija 10%, Ungārija 8%), bet retāk nekā iedzīvotāji valstīs ar demokrātijas pieredzi (Norvēģija 21%, Francija 19%, Zviedrija 18%, Spānija 18%, Vācija 15%).

Acīmredzami, demokrātijas pieredzes un pozitīvu ekspektāciju trūkums ir ļoti svarīgs iemesls, kāpēc Latvijā, līdzīgi kā citās postkomunisma valstīs, politiskā līdzdalība ir zema, neskatoties uz to, ka Latvijā, kā arī citās pārejas tipa valstīs, sociālās problēmas ir daudz asākas, dzīves līmenis ir ievērojami zemāks nekā pirmās pasaules valstīs.

7. tabula. Vai protestējot pret valdības rīcību, kurai Jūs noteikti nepiekrītat, Jūs... (Noteikti) %

	...apmeklētu publisku mītiņu, kas ir organizēts, lai protestētu pret valdību	...piedalītos protesta gājienā vai demonstrācijā
Latvija	14	12
Krievija	14	12
Ungārija	22	18
Vācija	22	20
Čehija	24	13
Spānija	30	29
Norvēģija	33	21
Zviedrija	35	28
Francija	48	47

Avots: Valdības loma. ISSP, 1996.

Aplūkojot attieksmi (emocionālais līmenis) pret piedalīšanos protesta mītiņos, demonstrācijās, redzam, ka Latvijas iedzīvotājiem šī attieksme ir vājāk izteikta gan salīdzinot ar Austrumeiropas postkomunisma valstīm, gan ar valstīm ar lielāku demokrātijas pieredzi. Latvijas iedzīvotāju emocionālā gatavība pret piedalīšanos mītiņos, demonstrācijās ir līdzīga ar Krievijas iedzīvotāju attieksmi.

Tas liecina, ka politiskajam režīmam pagātnē, demokrātijas pieredzei ir ļoti liela loma attieksmes veidošanā pret politisko līdzdalību: valstīs, kur bija stingrāks totalitārais

režīms (Latvijā un Krievijā) attieksme pret politisko līdzdalību ir vājāk izteikta, nekā Austrumeiropas postkomunisma valstīs, kur salīdzinoši vājāka bija padomju sistēmas ietekme, bet visspēcīgāk šīs attieksmes izteiktas valstīs ar demokrātijas pieredzi (Ziemeļu un Centrāleiropas valstis).

No atkārtoti veiktajiem pētījumiem Latvijā un citās Baltijas valstīs, redzam, ka šo valstu iedzīvotāji nav apmierināti ar savu dzīves līmeni (R. Rose 1994, 1995, 1996) un nav apmierināti ar demokratizācijas norisi savā valstī, taču ņemot vērā, ka Latvijā, salīdzinot ar citām Eiropas valstīm, politiskā līdzdalība ir tik zema, var secināt, ka neapmierinātība ar savu materiālo stāvokli un demokrātiskajiem pārveidojumiem ir nepietiekošs faktors, kas stimulētu politisku protestu.

Mūsu pētījuma rezultāti arī apstiprina Almonda un Verba atziņas par subjektīva kompetences novērtējuma ietekmi uz līdzdalību. Tas arī parāda, cik nozīmīga ir pilsoniska sabiedrība, kur indivīds jūtas kā vienlīdzīgs, neatkarīgs un patstāvīgs, kas pats domā un izdara izvēli, nevis to nosaka kāds cits no ārpuses. (Steven M. De Lue, 1997)

Mēs pievēršam uzmanību arī tam, ka pārejas laiks ir saistīts ar straujāku vērtību maiņu sabiedrībā, nekā tas raksturīgi stabilas demokrātijas valstīm, kam arī ir noteikta ietekme uz politisko līdzdalību.

Secinājumi

Iedzīvotāju līdzdalība ir ievērojami samazinājusies, salīdzinot ar Atmodas laikiem, taču, ja Atmodas laika aktivitātes bija skaidrojamas kā ārkārtēja situācija, kas izpaudās Latvijas tautas vēlmē atgūt valstisko neatkarību, tad tagadējā līdzdalība ir skaidrojama ar pārejas tipa sabiedrības īpatnībām.

Apkopojot dažādos pētījumos iegūtos rezultātus, varam secināt, ka pētījumā izvirzītās hipotēzes ir apstiprinājušās.

Pētījuma rezultāti, jo īpaši Latvijā veikto aptauju rezultātu salīdzinājums ar valstīm ar atšķirīgu demokrātijas pieredzi, ļāva secināt, ka pārejas tipa sabiedrībai ir izteikts pozitīvās pieredzes trūkums, pazemināts sevis pašnovērtējums, kas ievērojami bremsē cilvēku iesaistīšanos dažādās politiskajās, sabiedriskajās aktivitātēs.

Kā zināms, Latvijas sabiedrību raksturo zems labklājības līmenis un iedzīvotāji daudz enerģijas un laika patērē savas ģimenes uzturēšanai, tāpēc iesaistīšanos sabiedriskajā dzīvē kavē nepieciešamība izvēlēties aktivitātes, kur iespējams nopelnīt. Vienlaicīgi tirgus ekonomikas apstākļi paver jaunas ekonomisko aktivitāšu iespējas, kas rada izteiktu orientāciju uz labklājības līmeņa celšanu, karjeru, sasniegumiem un individuālismu kā vērtību.

Sabiedrībā pamatā dominē orientācija uz materiālistiskajām vērtībām: dzīves līmeņa celšanu, drošības sajūtu, kas tieši izriet no iedzīvotāju neapmierinātajām vajadzībām. Orientācijas uz sociālajām vērtībām (līdzdalība valsts lēmumu pieņemšanā, līdzdalība problēmu risināšanā darbā un dzīvesvietā, virzība uz humānāku sabiedrību, vārda brīvība) pārejas tipa sabiedrībā ir ļoti vāji izteiktas, taču jāuzsver, ka tās vairāk sastopamas jauniešu vidū. To varētu uzskatīt par simptomu tam, ka (sekojot R. Ingleharta loģikai) no ikdienas materiālajām rūpēm brīvākā sabiedrības daļa ir vairāk atvērta sociālajām vērtībām un sagaidāms, ka jaunāko paaudžu politiskā līdzdalības varētu pieaugt, it īpaši jaunos tās izpausmes veidos.

Taču jāuzsver, ka līdzdalība NVO¹ sniedz cilvēkiem jaunu pieredzi, zināšanas, prasmes, kā arī ceļ pašapziņu, ticību savām iespējām kaut ko izmainīt, veikt sabiedrības labā, kas kopumā sekmē pozitīvu skatījumu uz nākotni. Tātad arī Latvijā kā pārejas tipa valstī darbojas sakarība, kas novērota daudzskaitlīgos pētījumos dažādās pasaules valstīs: līdzdalība NVO paplašina cilvēka atbildību, grauj totalitārajai sabiedrībai tipisko individuālā un sabiedriskā norobežojumu, nostiprina pilsoniskās vērtības sabiedrībā.

Baltijas Datu nama veiktajā New Baltic Barometer (Rose, 1997) aptaujā tika noskaidrots, ka NVO sekmē uzticēšanos valstiskajām institūcijām. Grupu diskusijas ļauj konkretizēt šo jautājumu: NVO dalībnieki bieži ir neapmierināti ar valsts institūciju darbību, ar valsts ierēdņu darbību, taču tai pašā laikā daudzi no viņiem pauž konstruktīvu attieksmi pret valsti, uzsverot, ka sabiedriskajām organizācijām jāpilnveidojas, lai varētu pozitīvi ietekmēt valsti, papildināt to jomās, kur ir nepilnības. NVO dalībnieku kritiskā attieksme pret valsti izpaužas savādāk nekā ierindas pilsoņu, ja pēdējie kritizē valsti, izejot no neapmierinātības ar savu sociāli ekonomisko stāvokli, tad NVO locekļi pārmet valstij no vienas puses tās nespēju risināt sociālus jautājumus sabiedrībā un no otras puses tās neieinteresētību nevalstiskajās organizācijās, kas daļēji uzņemas valsts pienākumus, palīdz tai risināt problēmas, ar kurām valsts netiek galā. Ja pagaidām sabiedriskās organizācijas visai vāji apzinās savas iespējas valsts varas kontrolē, tad noteikti var runāt par šādu iespēju potenciālu un var prognozēt, ka šī NVO funkcija gūs arvien lielāku ietekmi uz varas struktūrām.

Aptaujā tika noskaidrota arī līdzdalības NVO ietekme uz demokrātisko vērtību izpratni: cilvēkiem, kas iesaistīti NVO, ir stiprāk izteikta pārliecība par politiskās ietekmes iespējām, viņi augstāk novērtē kooperācijas iespējas mērķu sasniegšanai, viņi atturīgāk, salīdzinot ar pārējiem iedzīvotājiem, vērtē stipra līdera lomu sabiedrībā.

Kopumā var teikt, ka NVO biedriem demokrātiskās vērtības ir tuvākas un saprotamākas, salīdzinot ar pārējo sabiedrības daļu, kas nozīmē, ka šīm organizācijām ir ļoti nozīmīga loma sabiedrības demokratizācijā. Šīs atziņas apstiprināja un papildināja grupu diskusijas ar NVO biedriem un vadītājiem, kas parādīja, ka:

- paplašinoties sociālo kontaktu lokam, NVO biedri ir ieguvuši informāciju par dažādiem cilvēkiem ar atšķirīgiem paradumiem, likteņiem, kas viņos radījis iecietību pret apkārtējiem, toleranci pret uzskatu dažādību, pārliecību par savstarpējas cieņas nozīmi starppersonu attiecībās;
- līdzdalība NVO ir padziļinājusi sociālo procesu izpratni, radījusi priekšstatu par sabiedrisko organizāciju vietu un lomu sabiedrībā, par to iespējām ietekmēt situāciju;
- līdzdalība NVO ir cēlusi pašapziņu, ticību sev, pārliecību par iespējam kaut ko sasniegt apvienojoties, radījusi brīvības sajūtu, optimistisku skatījumu uz nākotni.
- līdzdalība NVO ir radījusi jaunas demokrātiska darba stila darba prasmes, piemēram, demokrātisku jautājumu risināšanu: diskutēt, argumentēti pierādīt savu viedokli, iecietību pret citu viedokli; līdzdalība ir sekmējusi arī praktisku iemaņu apguvi, kas palīdzējis cilvēkam atrisināt citas problēmas, piemēram, atrast darbu;
- līdzdalība NVO ir paplašinājusi sociālo kontaktu loku, kas indivīdam ir radījuši gan jaunus pienākumus, gan iespējas.

Šīs atziņas liecina, ka NVO veido demokrātiskai sabiedrībai nepieciešamus nosacījumus: demokrātisko vērtību, pluralisma nostabilizēšanos sabiedrībā, kā arī attīsta

¹ izvērstu materiālu par šiem pētījumiem skat. Politiskās līdzdalības veicinošie apstākļi Latvijā. R.,BDH, 1999.

personības potenciālu - gan intelektuālo, gan sociālo, un līdzdalība NVO kalpo kā sabiedrības interešu mobilizējošs instruments. Darbība NVO sekmē arī cita veida politisko līdzdalību.

Kā redzams no pētījumiem, pašlaik Latvijā politiskā līdzdalība ir ievērojami vājāka kā valstīs ar demokrātijas pieredzi. Taču tai pašā laikā jāuzsver, ka visai strauji mainās vērtības sabiedrībā, jo sevišķi jauniešu vidū, kas arvien lielāku nozīmi piešķir sociālajām vērtībām, kas varētu kalpot kā līdzdalību aktivizējošs faktors nākotnē.

Ļoti svarīga ir pētījumā iegūto rezultātu popularizēšana sabiedrībā, lai ar NVO dalībnieku pozitīvo līdzdalības pieredzi iepazītos plašāka sabiedrība, kas sekmētu sabiedrības izpratni par politiskās līdzdalības un NVO iespējām, lai iedrošinātu cilvēkus politiskajai līdzdalībai.

Ar NVO dalībnieku pozitīvo pieredzi svarīgi iepazīties ne tikai plašākai sabiedrībai, bet arī masu mediju pārstāvjiem, lai apzināti varētu veidot sabiedrisko domu šajā virzienā, un valsts varas (gan valdības, gan pašvaldību līmenī) pārstāvjiem, lai sadarbība starp valsti un NVO būtu produktīvāka.

Pielikumi:**1. tabula. Valsts reģistrētās nevalstiskās organizācijas Latvijā (1995.-1999.)**

Organizācijas	1995.g. marts	1996.g. jūlijs	1997.g. aprīlis	1999.g. janvāris
Sabiedriskās un reliģiskās	984	1534	1849	2408
Atklātie sabiedriskie fondi	185	274	318	538
Sporta	412	603	697	859
Arodbiedrības	95	109	113	117
Kopā	1676	2520	2864	3922

Avoti: Latvija. Human Development Report, 1995. UNDP, Rīga. UNDP, Pilsoniskās sabiedrības attīstība "DRAFT, Npublicēti dati, 1996; Plato, Diena, 1997, 18.aprīlis. LR Tieslietu ministrija, 1997, 1999.

**2. tabula. Latvijas iedzīvotāju politiskā līdzdalība 1988 -1995
(% no aptaujāto skaita, piedalījušies vismaz vienu reizi minētajā laika posmā)**

	1988-1991			1991-1994			1995		
	Visi	Latv	Citi	Visi	Latv	Citi	Visi	Latv	Citi
Piedalījušies vēlēšanu kampaņā	38	44	31	24	30	18	19	19	19
Kontaktēšanās (ar Saeimas un pašvaldību deputātiem, ierēdņiem, sabiedriskās saziņas līdzekļu pārstāvjiem)	48	56	40	20	28	12	28	36	19
Piederība pie partijām	20	32	7	3	5	1	5	8	2
Darbība sabiedriskajās organizācijās	54	52	56	42	48	37	20	26	12
Protests (piedalīšanās demonstrācijās, streikos, piketos, peticiju parakstīšana)	80	89	70	24	32	16	12	12	12

Avots: Latvija. Pārskats par tautas attīstību. 1996. UNDP, Rīga.

3. tabula. Latvijas iedzīvotāju politiskā līdzdalība 1988.-1991.
 (% no aptaujāto skaita, piedalījušies vēlēšanās vismaz vienu reizi minētajā laika posmā)

Vēlēšanas	Iedzīvotāji kopumā	Latvieši	Cittautieši
PSRS Tautas deputātu kongresa vēlēšanas 1989. Gadā	69	77	61
Vietējo padomju vēlēšanas 1989. Gadā	78	84	72
Latvijas PSR Augstākās padomes vēlēšanas 1989-1990.	80	88	72
Nekad nav piedalījies vēlēšanās	10	6	14

Avots: Latvija. Pārskats par tautas attīstību. 1996. UNDP, Rīga.

4. tabula. Līdzdalība vēlēšanās
 (% no visiem balsstiesīgajiem pilsoņiem, kas balsoja)

5. Saeimas vēlēšanas 1993. Gadā	89
Pašvaldību vēlēšanas 1994. Gadā	63
6. Saeimas vēlēšanas 1995. Gadā	72
Pašvaldību vēlēšanas 1997. gadā	54
7. Saeimas vēlēšanas 1998. Gadā	72

Avoti: Latvija. Pārskats par tautas attīstību. 1996. UNDP, Rīga, "Diena" 25. marts, 1997.

Izmantotā literatūra

Almond, Gabriel A., Verba, Sidney, (1965) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Boston: Little Brown.

Annheier Helmut K. Seibel, Wolfgang (ed.) (1990) *The Third Sector: Comparative Studies of Non-profit Organizations*; "Sociological and Political Science Approache to the Third Sector", Yale, Yale University Press.

Borg, Sami (1995) *Electoral Participation*.
 In: Deth Jan W., Scarbrough Elinor (ed.) *The Impact of Values*. Oxford University Press, New York.

Connors Tracy D. (1991) *The Nonprofit Organization Handbook*, McGraw-Hill Book

Company.

Corbet M. (1991) *American Public Opinion*. Longman, New York & London.

Dahl, Robert A.; Lindblom, Charles (1976) *Politics, Economics and Welfare*, Chicago, University of Chicago Press.

Dahl, Robert A., *Democracy and Critics* (1989) Yale University Press, New Haven and London.

Dahl, Robert A. *Dilemmas of Pluralist Democracy* (1982) Yale, Yale University Press.

Dahl, Robert A. *Poliarchy. Participation and Opposition* (1971) Yale, Yale University Press.

Dahl Robert A.. *Who Governs?* (1961) Yale University Press, New Haven.

Dahl, Robert (1991) *Modern Political Analysis*, Fifth edition, Prentice-Hall International Editions.

Erikson R., Luttbeg N., Tedin K. (1988) *American Public Opinion*, Macmillan Publishing Company New York & Collier Macmillan Publishers, London.

Gabriel Oscar W., Deth Van, Jan W. (1995) *Political Interest*.
In: Deth Jan W., Scarbrough Elinor (ed.) (1995) *The Impact of Values*, Oxford University Press, New York.

Halman L., Petterson T. (1994) *Individualization and Value Fragmentation. Results from the European Values Study 1981 -1990*. Paper presented at the XIII World Congress of Sociology, Bielefeld, Germany, July 18-23.

Hansmann Henry (ed.) (1987) *The Nonprofit Sector - A Research Handbook. Political Theories of Nonprofit Organization*. Yale; Yale University Press.

Inglehart, Ronald (1979) *Political Action : The Impact of Values, Cognitive Level, and Social Background*. In: *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*, S.H. Barnes, M.Kaase, et al. (ed.) Beverly Hills, Calif., Sage.

Inglehart, Ronald (1977) *The Silent Revolution*. Princeton University Press, New Jersey.

Inglehart, Ronald (1992) *Democratization in Advanced Industrial Societies*. Paper presented at annual meetings of Midwest Political Science Association, Chicago, Illinois, April 9-11.

Knuhle Sebastian; Selle, Petric (1992) *Government and Voluntary Organizations - A*

Relational Perspective, Avebury.

Kymlicka Will, Norman Wayne (1995) Return of the Citizen: A survey of Recent Work on Citizenship Theory. In: Theorizing Citizenship, Ronald Beiner (ed.) State University of New York Press.

Lauristin, Marju; Vihalemn, Peeter; Rosengren, Karl, Erik; Weibull, Lennart (ed.) Return to the Western World. Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition (1998) Tartu University Press.

Lue Steven M. De (1997) Political Thinking, Political Theory, and Civil Society. Allyn and Bacon, Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore.

Meyer G., RyszkA F. (ed.) (1991) Political Participation and Democracy in Poland and West Germany. Warsaw.

Milbrath Lester W. (1965) Political Participation: How and why do people get involved in politics? Rand McNally.

Milbrath Lester W., Goel M.L. (1977) Political Participation: How and why do people get involved in politics? , University Press of America.

Mill John S. (1910) On Liberty, Dent, London

Oskamp, Stuart (1977) Attitudes and Opinions, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 07632.

OstrovskA, Ilze; Zepa, Brigita ect. (1996) Participation and Strengthening Civil society. In: Latvia. Human Development Report.

Parry, Geraint (ed.) (1977) Participation in Politics, Manchester University University Press.

Pateman, Carol (1970) Participation and Democratic Theory, Cambridge, Cambridge University Press.

Powell, Walter (ed.) (1987) The Nonprofit Sector - A Research Handbook, "Political Theories of Nonprofit Organization" Yale; Yale University Press.

Putnam, D.Robert, (1993) Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University press. Princeton, New Jersey.

Rokeach, M. (1973) The Nature of Human Values. The Free Press. Macmillan Publishing Company New York & Collier Macmillan Publishers, London.

Rose, Richard, William, Maley (1994) Nationalities in the Baltic States, University of

Strathclyde.

Rose, R., (1995) New Baltic Barometer II. A Survey Study, University of Strathclyde

Rose, R., Vilmorus/ Baltic Data House/ Saar Poll (1997) New Baltic Barometer III: A Survey Study, University of Strathclyde, Glasgow,

Rose, Richard (1996) Social Capital: Definition, Measure, Implications Remarks at a World Bank Workshop on Social Capital, 16-17 April 1996.

Schopflin, George (1993) Politics in Eastern Europe, Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA.

Schumpeter, Joseph A. (1952) Capitalism, Socialism and Democracy, London, Allen and Unwin.

Scott, W. Ricard, (1981) Organizations: Rational, Natural and Open Systems, New York, Prentice-Hall, Englewood Cliffs.

Steen Anton (1997) Between past and Future: Elites, Democracy and State in Post-Communist Countries. A Comparison of Estonia, Latvia and Lithuania, Ashgate, Gower House, Aldershot.

Weisbrod, Burton, (1988) The Nonprofit Economy, Cambridge, Harvard University Press.

Zepa Brigita (1998)

Līdzdalība kā politiskās nācījas veidošanās nosacījums. Grāmatā: Pilsoniskā apziņa, Rīga, IU "Mācību apgāds".

Zepa Brigita (1999.) Politiskās līdzdalības veicinošies apstākļi Latvijā, R., Baltijas Datu nams. Akadēmiskie pētījumi.